

ДО ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ СИНТАКСИЧНОГО НУЛЯ В НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕННЯХ

Вивчення нульових лінгвістичних категорій (фонемного нуля в альтернаціях: *сто* – *сотня*, нульової флексії в словозмінній парадигмі: *кіт-ф*, *кот-а*, *кот-ові*; нульового словотвірного форманта: *бігти* – *біг* + *ф*) має вже доволі тривалу історію в українському мовознавстві, проте на синтаксичному рівні мовної системи поняття нуля все ще не набуло свого викінченого тлумачення. Насамперед йдеться про визначення статусу синтаксичного нуля з-поміж вербалізованих синтаксичних категорій. Про нерозв'язаність порушеної проблеми в україністиці свідчить хоча б той факт, що в сучасних українських лінгвістичних словниках відсутні спеціальні статті про синтаксичний нуль, а наявні лише спорадичні згадки, зокрема про нульові дієслівні зв'язки як компонент складених іменних присудків [8, с. 132; 8, с. 408] чи нульові підмети і нульові присудки [8, с. 410].

Значний поштовх до вивчення нульових синтаксичних засобів дала генеративна теорія керування та зв'язування Н. Хомського, де синтаксичний нуль визнається певною референційно-дейктичною сутністю без вираження рольової семантики [9, с. 518–523].

В українській лінгвістиці певну нульову лінгвістичну категорію найчастіше кваліфікують як таку, що має обов'язкову граматичну значущість через специфіку парадигми, до якої вона входить, за відсутності свого формального вираження [5, с. 265]. Відповідно визначальною рисою синтаксичного нуля стає його лексична невираженість, що дає можливість кваліфікувати синтаксичний нуль доволі широко. У цьому аспекті показовим є підхід А. Загнітка, який вважає, що синтаксичний нуль може охоплювати вияв синтаксичних позицій у структурі речення, тобто йдеться про нульові головні члени (нульові присудки і нульові підмети), а також реалізацію дієслівних зв'язок у складених присудках [4, с. 36–45]. Водночас дослідник зазначає, що різновидом синтаксичного нуля також є відсутність засобу поєднання предикативних частин у безсполучниковому складному реченні [3, с. 309]. Подібний погляд про нульові головні члени речення представлено й у підручнику І. Вихованця [2].

Натомість І. Арібжанова, розглядаючи основні принципи моделювання простого речення, пропонує вузький підхід до тлумачення синтаксичного

нуля. Дослідниця заперечує кваліфікацію нульових членів речення (нульового присудка і нульового підмета) як синтаксичного нуля й протиставляє поняття синтаксичного нуля та дієслівної нульової зв'язки [1, с. 42–59]. На її думку, про синтаксичний нуль йдеться виключно тоді, коли він не лише матеріально не виражений, а й в принципі не може мати вербалізованої форми як виразника предикативності речення [1, с. 52]. Згідно з таким тлумаченням синтаксичний нуль реалізується тільки в односкладних номінативних та інфінітивних реченнях, пор.: *Весна. Знайти б.*

Наявні підходи в українській лінгвістиці до тлумачення синтаксичного нуля, як широкий, так і вузький, на нашу думку, не розв'язують питання його кваліфікації, навіть більше, – порушують інші проблеми, зокрема, такі:

1) чи треба ототожнювати двоскладне речення з головним нульовим членом і неповне / еліптичне речення (за широкого підходу);

2) чи можна обґрунтовувати наявність не лише головних нульових членів речення, а й нульових обов'язкових поширювачів структурної схеми (за широкого підходу);

3) чи є принциповою відмінність синтаксичного нуля в іменних та інфінітивних реченнях і нульової дієслівної зв'язки як компонента складеного присудка (за вузького підходу).

Проблема кваліфікації статусу синтаксичного нуля потребує свого розв'язання, на нашу думку, з урахуванням поняття парадигми речення та його багатоаспектності. До того ж провідним вихідним положенням у тлумаченні синтаксичного нуля має бути принцип ізоморфізму до нульових категорій інших мовних рівнів. У зв'язку з цим уважаємо, що вести мову про лінгвальний статус синтаксичного нуля доцільно лише в разі його граматичної значущості у вираженні категорії предикативності, насамперед темпорального значення. Таку граматичну значущість для вираження грамеми теперішнього часу категорії предикативності як визначальної для речення виявляє десемантизована нульова дієслівна зв'язка *є*.

Традиційно витлумачувані номінативні односкладні речення на кшталт *Літо* є всі підстави розглядати як член модально-часової парадигми, що реалізує синтаксичне значення теперішнього часу, пор.: *Літо. Було літо. Буде літо. Хай буде літо. Було б літо*. Прикметно, що аналіз модально-часової парадигми таких речень загалом порушує проблему виділення номінативних односкладних речень як окремого різновиду, адже в минулому та майбутньому часі ці речення виразно виявляють свою формальну двоскладність.

Зважаючи на особливості функціонування номінативних речень та їхнє експресивне навантаження, науковці іноді навіть пропонують тлумачити нульову форму теперішнього часу в номінативних реченнях як специфічний вияв теперішнього антропологічного, що позбавлений парадигматичних протиставлень часових форм [7, с. 18]. На нашу думку, таке твердження не є достатньо аргументованим, адже варіанти номінативних речень у минулому та майбутньому часі зберігають свій функційно-семантичний та експресивний характер, що підтверджує спостереження над мовним матеріалом, а отже, парадигматичні опозиції із нульовою формою теперішнього часу цілком очевидні, пор.: *Нова біда. Ректора Ужгородського університету знайшли з ножем у серці* (Костенко: 2011, с. 340); *Була неділя. Належало помолитися, та наперед я пішов змитися в ріку* (Дочинець: 2019, с. 57); *Віддеріть їх від тіла нації і відкиньте чимдалі, отоді й буде єдність* (Костенко: 2011, с. 340).

Мовознавиця І. Арібжанова пропонує тлумачити синтаксичний нуль у номінативних реченнях як нульову зв'язку, що принципово не може мати свого лексичного вираження, протиставляючи її водночас нульовій дієслівній зв'язці, що, маючи варіантний вербалізований вияв, реалізується в складених присудках [1, с. 45]. Уважаємо, що такий погляд потребує уточнення, адже на семантико-синтаксичному рівні номінативні речення мають предикатно-суб'єктну структуру, що на формальному рівні найчастіше реалізується у вигляді згорнутого предиката стану буття *бути* (є) та суб'єктної синтаксеми стану [6, с. 188–189], через що немає достатніх підстав тлумачити предикат *бути* в таких реченнях як нульову зв'язку.

До того ж аналіз мовного матеріалу вказує на можливість вживання й лексично вираженого предиката буття *бути* (є) на формальному рівні: *Ніби є якась видимість роботи, переважно у східному крилі, але це скоріше підготовчі операції, навіть не нульовий цикл* (Горіха Зерня: 2021, с. 139); *Послухай, є тільки твоє слово проти його слова, і ми не можемо висувати обвинувачення без доказів* (Горіха Зерня: 2021, с. 164); *Немає смислу, є обов'язок* (Горіха Зерня: 2021, с. 193); *А потім розповідає, так часто, що я вже втомився слухати: є й інша версія* (Амеліна: 2017, с. 47); *Бо є лише мить* (Амеліна: 2017, с. 86); *Кандидатів до трьох десятків, на всі електоральні смаки. Є бомж, є слюсар, є академік. Є поет, режисер і посланець Бога в одній особі. Є комуністи, соціалісти і провокатори. Є слов'янофіли і українофоби. Є червоні, зелені й ніякі* (Костенко: 2011, с. 346); *Є чов-*

ни, з яких ловлять для людей рибу. І є човники, що перевозять людей на переправі (Дочинець: 2019, с. 326).

За нашими спостереженнями, переважно не виявляють варіативності формального вираження / невираження предиката номінативні речення, у яких реалізується семантика всеохопного фізичного стану, або експресивні речення, що виконують комунікативну функцію номінативного теми: 25 грудня. Католицьке Різдво (Костенко: 2011, с. 346); Залізна брама. Сходи пахнуть спиртом, котями і молоком, а ще... (Амеліна: 2017, с. 29); Сусід. Сусід відчув себе народом, помножився автоматом Калашникова і назвався домоврядником (Стяжкіна: 2016, с. 37), хоча трапляються й варіантні лексично виражені реалізації предиката із семантикою всеохопного стану буття: Є початок, бо є світанок, мати, сонце і перший крик (Костенко: 2019, с. 240).

Отже, можемо стверджувати, по-перше, асиметрію формально-граматичної та семантико-синтаксичної структур номінативних речень, а по-друге, їхні парадигмальні властивості та можливість варіантних форм лексичного вираження / невираження предиката доводять, що нульова форма предиката в таких реченнях зумовлена не її лінгвальним статусом як єдиного показника предикативності речення, а специфікою комунікативно-прагматичного навантаження, насамперед експресивністю та емоційністю, і функційно-семантичною специфікою номінативних речень. Загалом же питання особливостей функціонування номінативних речень і формально подібних до них синтаксичних структур потребує свого розгляду в межах окремої наукової розвідки.

Література

1. Арібжанова І. Принципи моделювання простого речення. *Українське мовознавство*. Київ, 2014. Вип. 1(44). С. 42–59.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
3. Загнітко А. Мовний простір граматики: монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2018. 448 с.
4. Загнітко А. Поняття синтаксичного нуля: статус, синтагматика і парадигматика. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці, 2002. Вип. 146–147: *Слов'янська філологія*. С. 36–45.
5. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: Донецький національний університет, 2012. Т. 3. 426 с.
6. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові: монографія. Вінниця: ФОП Корзун, 2015. 320 с.

7. Коржак З. З. Вираження експресивності номінативних речень (на матеріалі сучасної української художньої літератури): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2007. 210 с.

8. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський та ін. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 820 с.

9. Chomsky N., Lasnik H. Syntax in generativen Grammatik. *Syntax: An International Handbook of Contemporary Research*. Berlin & New York, Walter de Gruyter, 1993. Pp. 506–569.

Ілюстративний матеріал

1. Амеліна В. Дім для Дома. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 384 с.
2. Горіха Зерня Т. Принцип втручання. Київ: Білка, 2021. 272 с.
3. Дочинець М. Вічник. Сповідь на перевалі духу. Мукачеве: Карпатська вежа, 2019. 336 с.
4. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.
5. Костенко Л. Триста поезій. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 416 с.
6. Стяжкіна О. Мовою Бога. Київ: Дух і Літера, 2016. 128 с.

Андрій Пасека
(м. Вінниця)

СТРУКТУРНО-СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ УРОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Питання, пов'язані з аналізом термінів щодо їх словотвору, семантики та мотивації, досліджували М. Вакуленко, Л. Веклинець, М. Годована, К. Городенська, Р. Дудок, О. Іванишин, О. Материнська, Л. Червінська та ін. Дериваційні особливості термінів були предметом вивчення таких вітчизняних мовознавців: Г. Аркушин, М. Вербенець, М. Гонтар, В. Дев'ятко, Є. Карпіловська, Н. Клименко, Н. Книщенко, І. Кочан, Л. Малевич, Г. Мацюк, Т. Панько, Л. Полюга, Г. Ракшанова, Л. Симоненко, Е. Скороходько, І. Фецько, Д. Шафран, Н. Шило та ін. У працях цих учених запропоновані різні підходи до визначення основних структурних типів термінів, опису арсеналу словотвірних засобів та моделей і виявлення ступеня їхньої продуктивності в мові. Терміни урології ще не були в полі зору науковців, що свідчить про актуальність дослідження особливостей їх словотвірної будови.

Метою постає розгляд основних і/чи неосновних типів творення урологічних термінів із простеженням частоти використовуваних афіксів та інших способів продукування таких термінних одиниць.